

Van, aki úgy hiszi: még nem jött el az igazi rendszerváltás napja. Mások a koalíciós kormány megalakulásához, vagy a szabad választásokhoz kötik e dátumot. Megint mások szerint a fordulat a köztársaság kikiáltásakor következett be. Számomra azonban 1989. június 16-a a visszafordíthatatlan rendszerváltás napja. Amikor — két kollégámmal együtt — elhelyezhettem a jelképes Hősök terei ravatalnál az újságíró-szövetség koszorúját, még szentül hittem: most virrad fel annak a demokráciának a hajnala, aminek kiteljesítését 1956. november 4-e után vérbe fojtották.

Holott a gyerekként megélt övenhat nekem szorongást és aggodalmat jelentett. Olyan családi környezetben éltem, amelyben naiv és tiszta kommunisták nem értették: hogyan kerülhetnek szembe a nép fiai — köztük a kommunista felkelők — a kommunista hitükben ugyancsak megingathatatlan, a sztálinizmust gyűlölő, de a forradalom fehér vonalától megrettenő, mögötte az „úri Magyarország” képviselőit felismerni vélő emberekkel. Azokkal, akiknek balsejtelmű inkább napjaink hivatalos szimbolikájában, az új hatalom politikai és gazdasági gyakorlatában látszanak beigazolódni.

Azután — mint sokan — hosszasan nem beszélünk 56-ról. S már csak felnőttként kezdtem megsejteni: mi is történt a röpké két hét alatt? Először csak azt ismertem meg — úgy 68 körül —, hogy a reformközgazdászok törekvései voltaképpen Nagy Imre 54-es programjára építkeznek. Majd olvastam tömegtelen szemizdatot, betekintheztem sok megalázott és fönkretett életbe. De csupán a nyolcvanas évek közepe táján értettem meg: mitől lehet az én nemzedékem számára is vonatkoztatási pont 1956.

Mert 56 érték és mérce.

Ezt mondja a hivatalos kormányprotokoll is. Kialakult a kegyhelyek, a szónoklatok és megemlékezések liturgiája, miközben az új hatalom számára egyre kínosabbá válik a hivatkozás 1956 eszmeiségére.

A koronatanún Vársárhelyi Miklóst idézve:

Meddig engedünk '56-ból?

„A mai, erőteljesen konzervatív irányzatú, »nemzeti-keresztény« polgárosodási folyamatban lepezetlen viszolygást vált ki 1956 baloldalisága. A kommunista mártír miniszterelnök, államminiszter és honvédelmi miniszter. A koalíciós kormány, amelynek minden pártja (a Kisgazdapárt is) hitet tett egy megreformált szocializmus mellett. A baloldali radikális polgár, Bibó — szabad szocialistának nevezte önmagát —, kinek nevét idézgetik, de szellemi örökségét nem apólják. Az írók — népiesek és urbanusok egyaránt —, Németh László, Illyés Gyula, Tamási Áron, Veres Péter, Déry Tibor, Zelk Zoltán, Benjámin László, akik egyöntetűen és egyértelműen elvetettek mindenféle restaurációs kísérletet. A munkástanácsok, a nemzeti bizottságok, a nemzetőrség, a pártokat ellenőrző közhangulat, a közvetlen demokrácia különböző megnyilvánulásai, amelyek »igazi szocializmust« hirdettek és követeltek. Két héttig valóban forradalom volt. Felforgató, radikális jelszavakkal a régi rendszert erőszakosan megdöntő felkelés, amely elűzte a zsarnokokat és hóhérokat, menekülésre és bujdosásra készítette az elnyomókat. Feltehető, hogy később ez a népmozgalom megszelidül, polgárosodik, de a történelmi 14 nap radikálisan baloldali volt... Az egyszerű embereket sohasem tudták megingatni abban a meggyőződésükben, hogy 1956 az ő ügyük volt, spontán népi forradalom.” (Forrás: *Európai utas, 1990 ősz.*)

De hol vagyunk már mindettől? Ma Magyarországon kapitalizmus van, a szociális piacgazdaság halovány ígéréttel. Az új kurzus nem is olyan tétova lépéseket tesz a Horthy-rendszer szimbólumainak és intézményeinek felélesztésére, míg a tulajdonviszonyokban nem a modern piacgazdaság építőköveire, hanem zavaros kárpótlási támasztékokra alapoz. Mindez teljesen idegen ezer-

kilencszázötvenhat elveitől, törekvéseitől. Egyetlen akkori követelést váltott be az új kormány: a szovjették valóban hazamennek. Ám tetszetős, de téves az érdem kisajátítása, hiszen ebben alapvető szerepe az „új Jaltának” és a sztálinizmus végleges eltemetésének van inkább.

Bizony hamisan csengene, ha ez a világ ma úgy hivatkozna 1956-ra, ahogy azt a kezdeményezők, a résztvevők megélték. Nem véletlen — de jelzésértékű —, hogy az új Országgyűlés által elsőként megalkotott, az 1956-os forradalmat ünnepelesen felidéző törvényből — a pártok által előre egyeztetett szöveg ellenére — töröltetett a „forradalmi Nagy Imre-kormány” megemlézése. Mert — bármennyire kínos — Nagy Imre kommunista volt. (A fáma szerint a „kifelejtést” Csurka István követelte — ezek szerint eredménytel. Holott Csurka saját emlékezései és több dokumentum tanúsága szerint a felkelők közt volt. Anno.)

És az ellenzék? Még 1989 nyarán — amikor a Hálózatból Szabad Demokraták Szövetsége lett — az alapító nyilatkozatban felsorolta, hogy milyen történelmi személyiségeket tekintenek szellemi elődeiknek. Közülük szerepelt Nagy Imre és Donáth Ferenc is. Ma — a már idézett Vársárhelyi Miklóson kívül — nyilvánosan **Eörsi István** író és Litván György történész vállalja e szoros kontinuitást. A legkülönbözőbb szabad és még szabadabb demokraták — 56 baloldaliságát tekintve — zavarban vannak és hallgatnak. A szocialisták pedig csupán a tavaly őszi pártprogramban — megtisztulásuk és szociáldemokratizálódásuk egyik stációjaként — jelezték: 1956 a párttradíció része.

Hízen 56 érték és mérce.

Ám, ki viszi tovább 56 zászlaját, lehet-e, kell-e, s van-e kinek átadni a szellemi stafétát?

Talán a Történelmi Igazságtétel

Bizottsága? Ha sikerül politikai szervezetből a civil társadalom egyik értékörző egyesületévé válnia. Ha kinyitja kapuit a rokonszenvezők, érdeklődők, a történet pró és kontra oldalát tényszerűen, érzelmeiktől és torzításoktól mentesen megismerni kívánó újabb nemzedékek képviselői előtt is.

A TIB-nek elvülhetetlen a szerepe a két évvél ezelőtti temetési kikényszerítésében és megszervezésében. Azóta is következetesen, de — önhibáján kívül — nem igazán eredményesen küzd az 56-osok politikai és erkölcsi rehabilitációjáért. Főként az felháborító, hogy a kormányzat sorrendtévésztesben szened: miközben legalább 100 milliárdot kíván költeni a vitatható vagyoni kárpótlásra, még mindig késik 56 kevésbé közismert mártírjainak és özvegyeiknek napi megélhetését segítő kárpótlása. Mindeközben a TIB-en belül is vannak jelentős nézetkülönbségek, viszályok, és időről időre felerosódnak szélsőséges hangok is. S nem csupán azért, mert a mára már több ezer főre duzzadt társaságba befurakodtak a részvételből konjunkturális előnyöket remélők: azok, akik azt hitték, hogy — vélt, vagy valódi — 56-os érdemeikért majd most hatalmi befolyásra, magas posztokra lelnek. (Torgyán József is arra panaszkodik, hogy őt még mindig 56 miatt üldözik...) De forrása a belső vitáknak az is, hogy sok még a tisztázatlanság a jeles 14 nap, s az azt követő események értékelésében, értelmezésében. Így ma sem tudni, ki felelős a parlamenti vagy a Köztársaság téri vérengzésekért. Ki buzdított — milyen külső és belső erők — a kommunistaellenes lincselésekre. Miért volt egyesek válasza: terrorterrort!? A TIB által is szervezett — nemrég megalakult — dokumentációs és kutatóintézet e felerőltök eltüntetésére, objektív történelmi elemzésekre vállalkozik. Segítve a tájékozódást, mert a ma-holnap nemzedéke 56 megítélésénél

— és a távlatosabb eligazodásban — nem a napi pártpolitikai szempontokra, hanem hiteles dokumentumokra vágyik.

Így lehet 56 érték és mérce.

Meg mementő is. Például a húsz-ezer halottért, köztük szovjet meggyar katonáékért, „jó” és „rossz” oldalon állókért, meg mindazokért, akik éppen arra jártak. Vagy a 240 ezer disszidensért. De még inkább a kivégzettekért — számuk ma is bizonytalan. Ezért is játszom el olykor a gondolattal — hallom, az e hét végi tudományos konferencián Kende Péter is ezt teszi —: *mi lett volna, ha győz a forradalom?*

Képtelen kérdés és a válasz is az. Ám a gondolat szabad, így tovább pergethető. Mi lett volna, ha nem Dózsát, hanem Werbőczit égetik meg. Ha Thököly kurucai helyett a labancok kerülnek tömlöcbe, ha Rákóczi nem Rodostóban, hanem Budán huny el, ha Kossuthnak, Károlynak, Jászinnak nem kellett volna emigrálnia, ha Nagy Imrét nem végzik ki...

S itt megállok. Mert azt hiszem, hogy ha a baloldali '56 győzött — győzhetett — volna, talán senkit nem végeztek volna ki többé politikai meggyőződéséért. Fokozatosan kialakulhatott volna a többpárti demokrácia, s tán a koalíciós kormányban a baloldal erői is jelentős súllyal vehettek volna részt. Mindez — feltehetően — nem tenné semmissé, hogy történelmi mérccével mérve a sztálini típusú rendszereknek — előbb-utóbb — össze kellett omlania. Ám lehetséges, hogy 56 folyamánként a demokratikus váltásban nem kompromittálódik ennyire a baloldal, hanem átvihető belőle mindaz, ami ma is, holnap is válhat.

Ezért kell, hogy 56 érték és mérce maradjon.

Tájékozódási keret a mostani értékesztések-tagadások, az új értékek keresésének bizonytalan világában. Akiket pedig zavar Nagy Imre kommunistasága, gondoljanak arra: a mártír miniszterelnök — a döntő pillanatban — saját elveivel szemben a népet választotta.

Bossányi Katalin